

Marc Verschooris, *Martha's labyrint. Een uitzonderlijke vrouwengeschiedenis 1938-1944* (Gorredijk: Sterck & De Vreese, 2022, 336 pp., ISBN 9789056159153).

Martha's labyrint vertelt het verhaal van Martha Geiringer, een Oostenrijkse Joodse biologe. In de jaren 1930 is Martha een beloftevolle academica en militante voor de antinazistische strijd van de illegale Revolutionaire Socialisten in Wenen. Vanwege haar politieke activiteiten wordt ze in 1938 gevangengezet, maar snel vrijgelaten. Na de *Anschluss* in maart 1938 besluit ze Oostenrijk te verlaten en begint een pijnlijke periode van omzwervingen, afwijzing en verraad. Martha komt terecht in het Antwerpse opvangcentrum voor vrouwelijke vluchtelingen van de *Young Women's Christian Association* (YWCA), waar ze de Gentse arts Yvonne Fontaine ontmoet. Er ontstaat een hechte vriendschap die uitgroeit tot een liefdesrelatie. Martha verhuist naar Gent en trekt bij Yvonne in, die haar financieel en mentaal ondersteunt. De relatie met Martha betekent echter ook het einde van Yvonne's huwelijk met Andreas Claessens.

Ondanks haar pogingen om haar doctoraatsonderzoek te kunnen verderzetten aan de Gentse universiteit, moet Martha uiteindelijk toch haar academische ambities opbergen. In 1939 dreigt bovendien een uitzetting naar nazi-Duitsland. Martha lijdt aan steeds zwaardere aanvallen van depressie. Een poging in het voorjaar van 1940 om weg te komen uit België – via een verstandshuwelijk met een Weense vriend in de Filipijnen – draait uit op een pijnlijke teleurstelling. Ze keert terug naar Yvonne in Gent. In 1941 is de echtscheiding tussen Yvonne en Andreas officieel. Andreas geraakt betrokken bij de collaboratie en verraadt Martha. Ze wordt gearresteerd tijdens een razzia in januari 1943 en gedeporteerd naar Auschwitz, waar ze wordt vermoord.

Het verhaal van Martha symboliseert de duizenden verhalen van Joodse vluchtelingen die in de jaren voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vruchteloos op zoek gingen naar een veilig onderkomen. Martha evolueert van een briljante wetenschapster naar een wanhopige vrouw wier identiteit wordt gereduceerd tot haar status als Joodse vluchteling. Historicus Marc Verschooris publiceerde reeds verschillende boeken over de Tweede Wereldoorlog in Gent, waaronder *De papagaai is niet dood* (2019), over een spectaculaire bevrijdingsactie van het Gentse verzet uit 1944, en *Hoe zwart in het donker gedijt* (2016) over de Gentse afdeling van de Sipo-SD. Waar de vorige publicaties van Verschooris non-fictie waren, en gericht op een publiek met een stevige voorkennis van de materie, presenteert Verschooris *Martha's labyrint* als 'sensitieve non-fictie'. De auteur definieert deze term nergens,

maar lijkt met dit boek wel een breder, minder gespecialiseerd lezerspubliek te willen aanspreken. Het boek sluit aan bij de huidige trend van publicaties over de Tweede Wereldoorlog waarin verhalen van historische figuren verteld worden in romanvorm en waarbij de auteur de gaten in de bronnen aanvult vanuit de eigen verbeelding. Recente voorbeelden zijn *De Opgang* van Stefan Hertmans (2020) en *Hubertina* van Kristien Hemmerechts (2021). Terwijl Hertmans en Hemmerechts expliciet aanwezig zijn in hun verhalen en aangeven waar de bronnen eindigen en hun verbeelding begint, doet Verschooris dit niet. Hij doet uitspraken over de drijfveren en emoties van de personages, die hij allemaal bij naam noemt, ongeacht de compromitterende aard van hun activiteiten. Dit verhaal vereist dus verantwoording, ofwel in de vorm van eindnoten, ofwel via de stem van de auteur doorheen het verhaal.

Verschooris laat te veel over aan de verbeelding van de lezer. Het is opvallend dat een boek met de ondertitel 'een uitzonderlijke vrouwengeschiedenis' niet verklaart waarom dit verhaal uitzonderlijk is. Wat waren de mogelijkheden voor vrouwen in België in de jaren 1930? Was het ongebruikelijk voor vrouwen uit de liberale burgerij, zoals Yvonne, om te studeren en een beroep uit te oefenen? Wat betekende het om openlijk homoseksueel te zijn in deze periode, zoals Martha? Het verhaal introduceert ook verschillende vrouwen en vrouwenorganisaties waar de lezer verder niets over te weten komt. Zo waren Héléne Goblet d'Alviella en Marthe de Kerchove de Denterghem respectievelijk de oprichtster en de leidster van de Belgische YWCA toen Martha en Yvonne hierbij waren aangesloten. Germaine Hannevert was dan weer de medeoprichtster van de Belgische afdeling van de *Comité Mondial des Femmes contre la Guerre et le Fascisme* (CMF). De YWCA en de CMF waren tijdens de jaren dertig centra van de georganiseerde pacifistische en antinazistische strijd van vrouwen in België. Naast de YWCA ontfermde ook de CMF zich specifiek over Joodse en/of politieke vluchtelingen uit nazi-Duitsland. Deze organisatie bracht communistisch-geïnspireerde vrouwen uit de arbeidersklasse samen met hoogopgeleide vrouwen uit de burgerij en streed tijdens de jaren dertig voor politieke en arbeidsrechten voor vrouwen, evenals toegang tot anticonceptie en het recht op abortus. Hoe verliep het werk van deze organisaties tijdens de bezetting? De auteur vermeldt dat Héléne Goblet weigerde om lijsten van de YWCA-leden aan de Gestapo te overhandigen. Maar in welke omstandigheden dat gebeurde, of wanneer deze vraag gesteld werd, en of de leden van de YWCA gezocht en vervolgd werden, komen we niet te weten. Het verhaal van Martha lijkt dan ook meer een aanleiding te zijn geweest voor de auteur om de geschiedenis van de Gentse collaboratie verder uit te diepen, dan om de bezettingservaring van deze fascinerende vrouwen en hun organisaties te onderzoeken.

Niet alleen de reikwijdte van de historische bronnen wordt overgelaten aan de verbeelding van de lezer, ook de argumentatie voor enkele opvallende stellingen ontbreekt. Over de recente historiografie van de collaboratie beweert Verschooris bijvoorbeeld dat wat 'ooit onacceptabel en zelfs

beschamend was, wordt genormaliseerd. Kritische distantie hoeft niet langer, archiefonderzoek al veel minder. [...] Er is de onuitgesproken afspraak om het eerder allemaal leuk, positief en vredevol te houden' (291). Over welke publicaties of auteurs heeft hij het hier? En welke oplossing stelt de auteur voor? Het demoniseren en ontmenselijken van de Jodenjagers van de Sipo-SD door ze te beschrijven als 'boosaardige, grimmige en hongerige parasieten', lijkt me alvast niet bevorderlijk voor een kritisch begrip van de collaboratie (196).

Zonder enige verwijzing naar bestaand onderzoek schrijft de auteur ook over 'passieve en afhankelijke vrouwen die gedurende de hele bezettingstijd en onmachtig de kwalijke en schadelijke strapatsen van hun echtgenoten moeten ondergaan' (298). Over welke vrouwen gaat het hier? Wat betreft de rol van vrouwen in oorlogstijd schrijft Verschooris ook: 'Alleenstaande vrouwen hebben op individuele basis hun duit in het zakje gedaan. Anderen hebben hun man [...] blindelings gevolgd [...]. Andere vrouwen keuren de daden van hun manlief niet goed, maar verzetten zich niet' (275). Natuurlijk is dit een achterhaalde blik op de rol van vrouwen tijdens de bezetting, waarin ze worden afgeschilderd als slachtoffers en passieve toeschouwers. We vinden vrouwen terug in verzetsbewegingen, collaborerende groepen en solidariteitsinitiatieven. Niet slechts alleenstaande vrouwen en niet 'blindelings volgend', maar handelend op individuele basis, als koppel, of binnen bredere familiale, sociale of professionele netwerken. Het is markant dat Verschooris de nadruk legt op het 'onconventionele' karakter van Yvonne en de vermeende passiviteit van vrouwen, terwijl haar acties net het verhaal in herinnering brengen van een ander koppel uit Gent, dat centraal staat in Hertmans' *De Opgang*: Mientje Wijers en Willem Verhulst. Ook in dat verhaal verzet de echtgenote zich tegen haar collaborerende echtgenoot en volgt er een echtscheiding. Dat we Willem Verhulst wél tegenkomen als personage in *Martha's labyrint*, maar zijn echtgenote niet, wekt verbazing.

Deze vrouwengeschiedenis is uitzonderlijk omdat vrouwen zelden hoofdpersonages zijn in verhalen over de Tweede Wereldoorlog. Vanwege de beperkte aandacht voor de oorlogservaringen van vrouwen worden deze ervaringen als 'uitzonderlijk' beschouwd. Het verhaal van Martha en Yvonne kan bijdragen aan het besef dat vrouwen die streefden naar economische en seksuele emancipatie en hun middelen en ervaringen benutten om hun eigen keuzes te maken, zelfs in de extreem onzekere omstandigheden van een bezetting, minder uitzonderlijk waren dan de auteur hier doet vermoeden.